

ભારતની નિકાસ-આયાત બેંક (Export-Import Bank of India):

ભારતમાં નિકાસ-આયાત બેંકની સ્થાપના અંગેનું સૂચન વખતોવખત નિમાયેલ અનેક સમિતિએ અને કાર્યજૂથોએ કર્યું હતું. દાખલા તરીકે ૧૯૭૭માં નિકાસ-આયાતો માટે નિમાયેલી - એલેક્ઝાન્ડર સમિતિએ, ૧૯૮૦માં નિકાસ રચના અંગેની ટંડન સમિતિએ તથા ઈન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ફોરેન ટ્રેડના એક અભ્યાસ જૂથે આવી બેંકની રચના કરવા માટેની ભલામણ કરી હતી. આને અનુલક્ષીને મે ૧૯૮૧માં ભારત સરકારે નિકાસ-આયાત બેંકની સ્થાપના માટેનો એક ખરડો સંસદમાં રજૂ કર્યો અને તે પસાર થતા જાન્યુઆરી ૧૯૮૨માં નિકાસ પર આયાત બેંકની સ્થાપના થઈ અને માર્ચ ૧, ૧૯૮૨ના રોજથી આ બેંકે તેની કામગીરી શરૂ કરી.

ભારતની નિકાસ આયાત બેંકની સ્થાપના અમેરિકા, બ્રિટન, ફ્રાન્સ, કેનેડા, દક્ષિણ કોરિયા અને જાપાન જેવા દેશોમાં કામ કરતી આવી જ બેંકોના આધારે કરવામાં આવી છે. આ બેંકનું મુખ્ય મથક મુંબઈ ખાતે આવેલું છે અને ભારતના તથા વિદેશોના મહત્ત્વનાં કેન્દ્રોમાં તેની શાખાઓ કાર્ય કરે છે. વધુમાં, ભારતની ઔદ્યોગિક વિકાસ બેંકનો આંતરરાષ્ટ્રીય નાણાંકીય વિભાગ આ બેંકને તબદીલ કરી દેવામાં આવ્યો છે અને હાલ તે વસ્તુઓ અને સેવાઓની આયાત-નિકાસ માટે નાણાં પૂરાં પાડતી વિવિધ સંસ્થાઓની કામગીરીનું સંકલન કરે છે..

(7.1) નિકાસ આયાત બેંકનું નાણાંકીય ભંડોળ :

નિકાસ આયાત બેંકની રચાપના વખતે તેની અધિકૃત મૂડી રૂ. ૨૦૦ કરોડની નક્કી કરવામાં આવી હતી, જે પાછળથી વધારીને રૂ. ૫૦૦ કરોડની કરાઈ હતી. અને ૧૯૮૭માં તે વધારીને 1,000 કરોડની કરવામાં આવી હતી. પ્રસ્તુત બેંકની અધિકૃત મૂડી તાજેતરમાં વધારીને રૂ. 2,000 કરોડ જેટલી કરવામાં આવી છે. બીજું કે, ૨૦૦૭-૨૦૦૮ના વર્ષમાં ભારત સરકાર તરફથી આ બેંકનું : ૧૦૦ કરોડની શેર મૂડી પ્રાપ્ત થઈ હતી અને તે સાથે માર્ચ ૨૦૦૮ના અંતે આ બેંકની ભરાયેલી મૂડી રૂ. ૧,૧૦૦ કરોડ જેટલી હતી.

ભારતની નિકાસ આયાત બેંકનો સુધારેલો ૨૦૧૧નો ધારો ૦૧લી ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૨ના રોજથી અમલી બન્યું છે. આ સુધારેલા ધારા અન્વયે નિકાસ - આયાત બેંકની અધિકૃત મૂડી ૨,૦૦૦ કરોડથી વધારીને ૧૦,૦૦૦ કરોડ જેટલી કરવામાં આવી છે. તદ્દુપરાંત, પ્રસ્તુત - બેંકના બોર્ડમાં કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા પૂર્ણ સમયના બે ડિરેક્ટરોની નિમણૂક કરવા અંગેની પણ જોગવાઈ છે.

તદ્દુપરાંત, પ્રતિ બેંક કેન્દ્ર સરકાર અને રિઝર્વ બેંક પાસેથી સહાય મેળવી શકે છે તથા - પ્રજા પાસેથી પાપણો સ્વીકારીને અને બોન્ડ તથા ડિબેન્યરો બહાર પાડીને પણ તેના ભંડોળમાં વધારો કરી શકે છે. વધુમાં, તે વિદેશોમાંથી પણ લોન મેળવી શકે છે. તદ્દનુસાર :

- (1) ૨૦૦૭-૨૦૦૮ના વર્ષમાં નિકાસ-આયાત બેંકે બજાર ઋણ (market borrowings) દ્વારા રૂ. ૧૪,૦૪૦ કરોડ જેટલી રકમ મેળવી હતી.

- (ii) દ્વિપક્ષી લોકો દ્વારા વિદેશી ચલણના રૂપમાં ૧૦૮૩ મિલિયન અમેરિકન ડોલર ઊભાં કરવામાં આવ્યાં હતાં. માર્ચ ૨૦૦૮ના અંતે બેંક પાસે વિદેશી ચલણનું ભંડોળ ૩૦૫૩ બિલિયન અમેરિકન ડોલર જેટલું હતું.’
- (iii) બેંક દ્વારા જારી કરાયેલી બાંધી મુદતની થાપણ યોજના અન્વયે ૨૦૦૭-૨૦૦૮માં રૂ. ૨૮૦ કરોડ જેટલી રકમ મેળવવામાં આવી હતી.
- (iv) અત્રે એ નોંધવું ઘટે કે ૨૦૦૭-૨૦૦૮માં બેંકે ઊભા કરેલા કુલ નાણાંકીય સાધનોમાં બજાર ઋણનો હિસ્સો લગભગ ૮૦ ટકા જેટલો હતો.
- (v) બેંકના આંતરિક ઋણ સાધનો (domestic debt instruments) ને ક્રિસિલ ઇકરા (CrsiL and ICRA)++ જેવી રેટિંગ એજન્સીઓએ ઉચ્ચ કક્ષાનું રેટિંગ, એટલે કે AAA આપ્યું હતું.’

એ જ રીતે સ્ટેન્ડર્ડ અને પુઅર તથા ફિચ (Standard and Poor and Fateh]; જેવી રેટિંગ એજન્સીઓએ બેંકના રેટિંગમાં સુધારો કરીને BB+ થી BBBનું રેટિંગ આપ્યું હતું.’ બેંકના નાણાંકીય નિર્દેશકો : *

- (અ) નિકાસ-આયાત બેંકે ૨૦૦૭-૨૦૦૮ના વર્ષમાં ૪ ૩૩૩ કરોડનો નફો (કર ભર્યા પછી) કર્યો હતો જે આગલા વર્ષ, એટલે કે, ૨૦૦૬-૨૦૦૭ના વર્ષની તુલનામાં ૧૧ ટકા જેટલો વધારે હતો.
- (બ) માર્ચ ૨૦૦૮ના અંતે બેંકનો મૂડ-પર્યાપ્તતાનો ગુણોત્તર ૧૫.૧૩ ટકા જેટલો હતો.
- (ક) માર્ચ ૨૦૦૮ના અંતે બેંકની ચોખ્ખી બિનકાર્યશીલ અસ્કયામતો તેના દ્વારા થયેલ છે. : ચોખ્ખા ધિરાણના ૦.૨૯ ટકા જેટલી હતી.

[7.2] વહીવટી વ્યવસ્થા :

નિકાસ-આયાત બેંકનું સંચાલન બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સ દ્વારા થાય છે, જેમાં એક મેનેજિંગ ડિરેક્ટર અને ૧૬ અન્ય ડિરેક્ટરો હોય છે, કે જેઓ કેન્દ્ર સરકારનાં વિવિધ આર્થિક મંત્રાલયો, રિઝર્વ બેંક, ઔદ્યોગિક વિકાસ બેંક, એક્સ્પોર્ટ ક્રેડિટ એન્ડ ગેરંટી કોર્પોરેશન, વેપારી બેંકો તથા આયાત-નિકાસ વેપાર ક્ષેત્રના તજજ્ઞો વગેરેનું પ્રતિનિધિત્વ હોય છે.

[7.3 નિકાસ - આયાત બેંકનાં કાર્યો:

નિકાસ-આયાત બેંકનાં મુખ્ય કાર્યો નીચે પ્રમાણે છે

- (૧) નિકાસ વેપાર તથા આયાત વેપાર માટે નાણાં પૂરાં પાડી તે અંગેનું બધું જ બેંકિંગ કામકાજ કરવું.
- (૨) લીઝ ધોરણે યંત્રસામગ્રી અને અન્ય સાધનોની થતી નિકાસ અને આયાત માટે નાણાં પૂરાં પાડવા...
- (૩) ભારત દ્વારા વિદેશોમાં સ્થપાતાં સંયુક્ત સાહસો માટે નાણાં પૂરાં પાડવાં.

- (જ) નિકોસલક્ષી એકમોની નિકાસને વેગ મળે તથા તેમની ઉત્પાદનશક્તિ સુદૃઢ બને તે માટે તેમને નાણાંકીય સવલતો પૂરી પાડવી.
- (પ) મર્યાદિત ધોરણે મર્યન્ટ બેંકિંગનું કામકાજ કરવું, જેમ કે નિકાસ-આયાત ક્ષેત્રે કામ કરતી કંપનીઓના શેર, બોન્ડ, ડિબેન્યર વગેરેનું અંડર રાઈટિંગ કરવું તથા તેમને ટેકનિકલ, નાણાંકીય અને વહીવટી સહાય પૂરી પાડવી.

[7.4] સહાયનું સ્વરૂપ

નિકાસ-આયાત બેંક બે પ્રકારની સહાય પૂરી પાડે છે :

- i) નિધિક સહાય (Funded Assistance)
- (ii) બિનનિધિક સહાય (Non - Funded Assistance) -

(1) નિધિક સહાય:

નિધિક સહાય ભારતીય નિકાસકારોને આંતરરાષ્ટ્રીય બજારમાં કામકાજ કરવા માટે પુરી પાડવામાં આવે છે. આ સહાય અન્વયે નિકાસકારોને વિદેશોમાં મૂડીરોકાણ માટે, ટેકનોલોજી અભ્યાસલટન્સી સેવાઓની ચુકવણી માટે, નિકાસ-પૂર્વેના ધિરાણ અર્થે વગેરે માટે આપવામાં આવે છે.

બેંક નિધિક સહાય ત્રણ રીતે પૂરી પાડે છે :

- (અ) ભારતીય કંપનીઓને નીચે પ્રમાણે લોનની સવલતો પૂરી પાડવામાં આવે છે.
 - (i) મધ્યમ ગાળાના ધિરાણરૂપે નિકાસકારોને સીધી નાણાંકીય સહાય.
 - (ii) ટેકનોલોજી અને કન્સલ્ટન્સી સેવાઓની ચુકવણી માટે સહાય,
 - (ii) વિદેશોમાં ભારતીય કંપનીઓ દ્વારા સ્થપાતાં સંયુક્ત સાહસોની ઇક્વિટી કેપિટલમાં સહભાગી થવા માટેની સહાય.
 - (iii) નિકાસ માટે પ્રિ-શિપમેન્ટ ધિરાણ.
 - (iv) નિકાસ વસ્તુઓના ઉત્પાદન માટે લાંબા ગાળાનું ધિરાણ..
 - (v) નિકાસ બજારોની મોજણી અને સર્વેક્ષણ માટે નાણાંકીય સહાય.
- (બ) વિદેશી સરકારો, કંપનીઓ અને નાણાંકીય સંસ્થાઓને નીચે પ્રમાણેની સહાય આપવામાં આવે છે ?
 - (i) ભારતની મૂડી માલ-સામાન (capital goods) અને અન્ય સંબંધિત સેવાઓની આયાત માટે વિદેશી આયાતકારોને સીધું ધિરાણ આપવામાં આવે છે.
 - (ii) એ જે રીતે વિદેશી સરકારો અને નાણાંકીય સંસ્થાઓને ભારતના મૂડી માલસામાન અને અન્ય સંબંધિત સેવાઓની આયાત માટે સીધું ધિરાણ પૂરું પાડવામાં આવે છે..
 - (iii) વિદેશોમાં કામ કરતી બેંકોને પુનર્ધિરાણની સવલતો આપવામાં આવે છે કે જેથી તેઓ ભારતના મૂડી માલ-સામાનની આયાત માટે સહાય પૂરી પાડી શકે,

(ક) ભારતની વેપારી બેંક દ્વારા નીચે પ્રમાણે સહાય અપાય છે:

(i) ટૂંકા ગાળાનાં નિકાસ બિલોની પુનવરાવની સવલતો આપીને.

(ii) બેંકોએ આપેલ. નિકાસ ધિરાણની સામે રિફિનાન્સ(પુનધિરાણ)ની સવલત પૂરી પાડીને.

(ii) **બિનનિધિક સહાય:**

બિનનિધિક સહાય મુખ્યત્વે નિકારા ગેરંટીના સ્વરૂપમાં પૂરી પાડવામાં આવે છે. આ માટે ભારતની વેપારી બેંકો સાથે સહયોગ સાધી ભારતીય નિકાસકારો અને કોન્ટ્રાક્ટરો વતી. વિદેશી આયાતકારો, માલિકો અને બેંકોને ગેરંટી આપવામાં આવી છે. આવી ગેરંટી બિડન . બોન્ડઝ, એડવાન્સ પેમેન્ટ, રિટેન્શનમની ગેરંટી તથા વિદેશોમાં નાણાં ઊભાં કરી શકવાની ગેરંટી વગેરેના સ્વરૂપની ય છે.

નિકાસને પ્રોત્સાહન આપવા માટે તાજેતરનાં વર્ષોમાં નિકાસ-યાત બેંકે ત્રણ યોજનાઓ દાખલ કરી છે :

(૧) નિકાસલક્ષી એકમોને ઉત્પાદન માટેની યંત્ર-સામગ્રી અને અન્ય સાધનોની ખરીદી માટે નાણાં પૂરાં પાડવાની યોજના.

(૨) ભારતીય કંપનીઓને વિકસિત દેશોનાં બજારમાં મૂલાત્મક વેચાણ-વ્યવસ્થા ! વિકસાવવા માટે નાણાંકીય સહાય અપવાની યોજના.

(૩) એક્સ્પોર્ટ વેડર ડેવલપમેન્ટ ફાયનેન્સ.

નિકાસ-યાત બેંકે ૨૦૦૮-૨૦૦૯ના વર્ષમાં વિવિધ કાર્યક્રમો હેઠળ કુલ રૂ. ૩૩,૬૨૮ કરોડની સહાય મંજૂર કરી હતી જે પૈકીની રૂ. ૨૮,૯૩૩ કરોડની વહેંચણી કરવામાં આવી હતી.

તાજેતરના સમયમાં બેંકે મેળવેલા વિકાસ પ્રોજેક્ટોમાં મુખ્યત્વે નીચેના પ્રોજેક્ટોનો સમાવેશ થાય છે :

(i) ઇન્ડોનેશિયામાં કોલ્ડ રોલિંગ મિલની સ્થાપના.

(ii) ફિલિપાઈન્સમાં ટ્રાન્સમિશન લાઇન નાખવા અંગે.

(iii) મલેશિયામાં રેલવે પુલોનું બાંધકામ

(iv) સંયુક્ત આરબ અમીરાતમાં ગૃહનિર્માણ પ્રોજેક્ટ.

(v) બાંગ્લાદેશમાં ધોરીમાર્ગ પ્રોજેક્ટ.

(vi) સાઉદી અરેબિયામાં ગેસ ટર્બાઈન પૂરી પાડવા બાબત.

(vii) ઘાના દેશમાં બસ મોટરો પૂરી પાડવા.

(viii) શ્રીલંકામાં બસ મોટરોની બોડી અને એસિઝ પૂરી પાડવા વગેરે.

(ix) નેધરલેન્ડમાં રિફાઇનરી ડિસમેન્ટ લોંગ પ્રોજેક્ટ

(x) ઓમાન અને અજીરીયામાં ટ્રાન્સમિશન લાઇન પ્રોજેક્ટ.

(xi) ઈરાક અને ઓસ્ટ્રેલિયામાં પાવર પ્રોજેક્ટો માટે ગેસટર્બાઈન જનરેટરના બાંધકામનો પ્રોજેક્ટ

આયાત-નિકાસ બેંકની મર્યાદાઓ:

- (1) ઉત્પાદન, વેપાર અને સેવાઓ આપતી કંપનીઓ કે જેમાં વાર્ષિક વેચાણને લગતો હિસ્સો હોય અથવા ઓછામાં ઓછી રૂ. 5 કરોડની નિકાસ હોય તે જ ઉદ્યોગો EXIM બેંક પાસેથી નાણાં મેળવી શકે છે. પરંતુ ઘણા નાના પાયાના ઉદ્યોગો કે જેની નિકાસ રૂ 5 કરોડથી ઓછી હોય તે નાણાં મેળવી શકતા નથી.
- (2) વિદેશી બજાર અને વિકસિત દેશોની તીવ્ર હરીફાઈને કારણે ઘણીવખત આયાત-નિકાસ બેંકના ઘણા બધા પ્રયત્નો હોવા છતાં પણ ઔદ્યોગિક એકમો માટે વિદેશી બજારમાં ટકવું પડકારરૂપ સાબિત થાય છે.
- (3) ભારત દેશની નિકાસ પ્રોત્સાહન નીતિને કારણે કેટલીક આવશ્યક એવી વસ્તુઓની સ્થાનિક બજારમાં અછત ઊભી થાય છે. આયાત - નિકાસ બેંક પણ ખાધ પદાર્થો, દવાઓ વગેરે જેવી આવશ્યક વસ્તુઓની નિકાસને લગતા ઉદ્યોગોને વધુ પ્રોત્સાહન આપે છે.
- (4) આયાત - નિકાસ બેંકનું સંસ્થાકીય માળખું સરસ રીતે કાર્ય કરે છે. પરંતુ મોટેભાગે નાના અને મધ્યમ કદના ઉદ્યોગકારો સાથે વ્યક્તિગત સંબંધો જળવાતા નથી. તેથી ધિરાણની પ્રક્રિયામાં વિલંબ થાય છે.
- (5) નિકાસ સાથે સંકળાયેલા ઉદ્યોગોમાં સતત નવા વિચારો, અભિગમો અને પદ્ધતિઓ આવશ્યક છે. આ હેતુ માટે માનવમૂડીનું વિકાસ કરવા માટે જરૂરી છે. આયાત-નિકાસ બેંક દ્વારા આપવામાં આવતી તાલીમમાં અન્ય દેશોની સરખામણીએ નીચું સ્તર જોવા મળે છે.
- (6) આયાત - નિકાસ બેંક દ્વારા આયાત-નિકાસ સાથે સંકળાયેલા દેશ અને વિદેશની ઔદ્યોગિક સાહસો અને સરકારોને નિશ્ચિત સહાય આપવામાં આવે છે. પરંતુ જો આ સહાયના નાણાં પરત ન મળે તો આયાત-નિકાસ બેંક અને તેની સાથે સમગ્ર દેશને પણ આર્થિક નુકસાન સહન કરવું પડે છે.
- (7) નિકાસ પ્રોત્સાહન નીતિનાં જોખમો જેવા કે, રાજકીય જોખમ., વિદેશી હૂંડિયામણના દરના જોખમ વગેરેનો સામનો આયાત-નિકાસ બેંકે પણ કરવો પડે છે.

કૃષિ અને ગ્રામીણ વિસ્તાર માટે નેશનલ બેંકનો મૂળ ઇતિહાસ (નાબાર્ડ):

સ્વતંત્રતા પછી, ગ્રામીણ ધિરાણમાં સુધારો ઘરવા માટે, સરકાર અને ભારતીય રિઝર્વ બેંકે એક સમિતિ બનાવવાનું નક્કી કર્યું, જે ભારતમાં કૃષિ ધિરાણનો અભ્યાસ કરશે. આ સમિતિને અખિલ ભારતીય ગ્રામીણ ધિરાણ સર્વે સમિતિ કહેવાતી હતી. જેનું નેતૃત્વ શ્રીગોરવાલાએ કર્યું હતું. સમિતિની ભલામણોને આરબીઆઈ દ્વારા સ્વીકારવામાં આવી હતી અને તેનો અમલ કરવામાં આવ્યો હતો. તદનુસાર, આરબીઆઈએ રાજ્ય સરકારોને લોન આપવા માટે અને બેંકને સહકાર આપવા માટે બે મોટા ભંડોળ શરૂ કર્યા છે. કૃષિ ધિરાણમાં આરબીઆઈની ભૂમિકાની પ્રશંસા કરવામાં આવી હતી.

આરબીઆઈની વધતી ભૂમિકા સાથે, કૃષિ નાણાં પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું ખૂબ મુશ્કેલ લાગ્યું કૃષિ પુનર્ધિરાણ નિગમ જેવી સંસ્થા પણ પુનર્ધિરાણની જરૂરી રકમ આપી શકતી નથી. આરબીઆઈ પાસેથી કૃષિ ફાસ્નાન્સને જોડવાનો અને કૃષિ નાણાં પૂરા પાડવા માટે એ અલગ સંસ્થા સ્થાપવાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો. 1981 માં, શ્રી શિવામનની અધ્યક્ષતામાં કૃષિ અને ગ્રામીણ વિકાસ માટે સંસ્થાકીય ક્રેડિટ (CRAFICARD) માટેની ગોઠવણની સમીક્ષા માટેની એક સમિતિની રચના કરવામાં આવી હતી. CRAFICARD સમિતિની ભલામણનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો અને નાબાઈ 12 જુલાઈ, 1982 ના રોજ અસ્તિત્વમાં આવ્યો.

નાબાઈ માટે મૂડી સ્ત્રોત

કૃષિ ધિરાણ વિભાગ, આરબીઆઈના ગ્રામીણ આયોજન ક્રેડિટ સેલ, અને કૃષિ પુનર્ધિરાણ અને વિકાસ નિગમ જેવી હાલની સંસ્થાઓ નાબાઈ દ્વારા લઈ લેવામાં આવી હતી. નાબાઈની અધિકૃત મૂડી રૂ. 500 કરોડ છે. માર્ચ 2015 સુધીમાં સબ્સ્ક્રાઇબ કરેલ અને ચુકવેલ મૂડી રૂ. 35000 કરોડ જેમાંથી કેન્દ્ર સરકારે 4980 કરોડ અને આરબીઆઈ 20 કરોડ (સ્ત્રોત) નું યોગદાન આપ્યું છે. આ ઉપરાંત રૂ. 2000 કરોડ આરબીઆઈ દ્વારા આપવામાં આવ્યા હતા. કૃષિ માટે વિવિધ રાજ્ય સરકારો અને રાજ્ય સહકારી બંને આરઆઈ દ્વારા આપવામાં આવેલી તમામ લોન નાબાઈમાં ટ્રાન્સફર થઈ હતી. નાબાઈને કૃષિ નાણાં માટેની ટોચની સંસ્થા તરીકે માન્યતા આપવામાં આવી છે. નામ સૂચવે છે તેમ, બેંક ફક્ત કૃષિ નાણાં માટે જ નહીં, પરંતુ ગ્રામીણ વિસ્તારોના વિકાસ માટે પણ સ્થાપિત કરવામાં આવી છે.

નાબાઈનું કાર્યકારી ક્ષેત્ર:

નાબાઈ ટૂંકા ગાળાના, મધ્યમ ગાળાના અને લાંબા ગાળાનાં કૃષિ અને બિનકૃષિ ક્ષેત્ર હેઠળ નાણાં પૂરા પાડે છે. કૃષિ ક્ષેત્ર હેઠળ નાબાઈ વાણિજ્ય બેંકો, રાજ્ય સરકારી બેંક (SCB), પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંક (RRB- Rural Development Banks) અને રાજ્ય સહકારી કૃષિ અને ગ્રામીણ વિકાસ બેંકોને (એસસીએઆરડીબી) ને વિવિધ માન્યકૃત કૃષિ અને સંલગ્ન પ્રવૃત્તિઓ માટેના રોકાણ માટે ધિરાણ સામે ફરીથી નાણાં પૂરા પાડે છે. ગૌણ સિંચાઈ, વાવેતર અને બાગાયતી, જમીન વિકાસ. ખેતી યાંત્રિકરણ, કૃષિ ઉપકરણો, પશુપાલન, મત્સ્યોદ્યોગ, વગેરે. તે જિલ્લા મધ્યસ્થ સહકારી બેંકો (ડીસીસીબી) પ્રાદેશિક વતી રાજ્ય સરકારી બેંકને ટૂંકા ગાળાની સહાય પણ પૂરી પાડે છે. મોસમી કૃષિ કામગીરી માટે નાણાંકીય સહાય માટે ખેતી ક્ષેત્ર હેઠળની ગ્રામીણ બેંકો, પાકનું વેચાણ અને ખરીદી / ખરીદી અને કૃષિ ખાતરો અને અન્ય સાધનનું વિતરણ, તેવી જ રીતે, બિન-ખેતીવાડી ક્ષેત્ર માટે પુનર્ધિરાણ બેંકોને સ્વચાલિત ધોરણે અથવા પૂર્વ મંજૂરીની પ્રક્રિયા હેઠળ નાણાં આપે છે. સહકારી બેંકોને માન્ય કૃષિ હેતુ માટે અને માન્ય સહકારી મંડળીઓના તેમજ પ્રોસેસિંગ સોસાયટીઓમાં શેર ખરીદવા માટે, પ્રથમિક મંડળીઓના ઉત્પાદક સભ્યોને ધિરાણ આપવા માટે, મધ્યમ ગાળાની લોનની સુવિધા પૂરી પાડે છે. નાબાઈ સરકાર દ્વારા પ્રાયોજિત ઇન્ટરગ્રેટેડ રૂરલ ડેવલપમેન્ટ (આઈઆરડીપી), વડા પ્રધાનોની રોજગાર યોજના (પીએમઆરવાય)ની એસસી /

એસટી વિકાસ નિગમોની ક્રિયા યોજનાઓ અને બિન-પરંપરાગત ઉર્જા સ્ત્રોતોના વિકાસ માટે પણ નાણાં પૂરા પાડશે. તે વિકેન્દ્રીકરણ ક્ષેત્રમાં પછાત / આગળના જોડાણો પૂરા પાડતા એકમો માટે પુનર્ધિરાણ પૂરો પાડે છે. નિયમકારી વ્યાજ દરના અનુસંધાનમાં નાબાઈ દ્વારા રૂ. વ્યાપારી બેંકોના સંદર્ભમાં 2 લાખ એસસીબી / આરઆરબી અને એસસીએઆરડીબીના વિસ્તારમાં, નાણાનિર્ધારિત દ્વારા પુનર્ધિરાણ પરનો વ્યાજ દર નિશ્ચિત છે. -

નાબાઈની કામગીરીને ચાર વ્યાપક વર્ગોમાં વર્ગીકૃતકરી શકાય છે .

1. કેડિટ/પુનર્ધિરાણ કાર્યો
2. સંસ્થાકીય વિલાસ કાર્યો
3. સુપરવિઝરી કાર્યો
4. નવીન કાર્યો
5. અન્ય કાર્યો

1. કેડિટ પુનર્ધિરાણ કાર્યો

કેડિટ કાર્યોમાં દેશના તમામ જિલ્લાઓ માટે કેડિટ આવશ્યકતાની ઓળખ માટે વાર્ષિક સંભવિત કેડિટ યોજનાઓની તૈયારી, ગ્રામીણ ધિરાણના પ્રવાહની દેખરેખ રાખવા, ગામીણ ધિરાણ સંસ્થાઓને નીતિ અને ઓપરેશનલ ગાઈડલાઈન્સ જારી કરવા અને વિવિધ કાર્યક્રમ હેઠળ પાત્ર સંસ્થાઓ અને સરકારને કેડિટ સુવિધા પ્રદાન કરવા સહિતની પ્રવૃત્તિઓ આ કાર્યમાં શામેલ છે.

ડાયરેક્ટ કેડિટ નાબાઈ દ્વારા સીધી કેડિટ ગ્રામીણ માળખાગત વિકાસ કાર્યક્રમોના અસરકારક અમલીકરણ માટે અને સહકારી ધિરાણ સંસ્થાઓની શેરમૂડીમાં ફાળો આપવા માટે રાજ્ય સરકારને લોન તરીકે આપવામાં આવે છે.’

પ્રોડક્શન કેડિટ- આ ટૂંકાગાળાની પુનર્ધિરાણ સુવિધા પાત્ર સંસ્થાઓ, એટલે , રાજ્ય સહકારી બેંક (એસસીબી), પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંક (આરઆરી) અને આરબીઆઈ દ્વારા માન્યતા પ્રાપ્ત અન્ય કોઈપણ નાણાકીય સંસ્થાઓને નાબાઈ દ્વારા આ પુનર્ધિરાણનો લાભ મળી શકે છે. કેડિટનો સમયગાળો 12 મહિનાનો છે. આ કાર્યોના મુખ્ય હેતુઓ નીચે પ્રમાણે છે:

- ખેડુતો અને ખેડુતો સહકારી દ્વારા કૃષિ ઉત્પાદન કામગીરી અને પાકનું વેચાણ કરવું. -
- ખાતર, બીજ અને જંતુનાશકો જેવા ઇનપુટ્સનું માર્કેટિંગ અને વિતરણ કરવું.
- ગ્રામ કુટીર ઉદ્યોગો, હેન્ડિક્રાફ્ટ, હેન્ડસ, પાવર લુમ્સ, કારીગરો, નાના પાયે અને નાના ઉદ્યોગો અને અન્ય ગ્રામીણ બિનખેતી સાહસોના ઉત્પાદન અને માર્કેટિંગ પ્રવૃત્તિઓ કરવી.

રોકાણ કેડિટ:

નાબાઈ દ્વારા આ એક લાંબા ગાળાની પુનર્ધિરાણ સુવિધા રાજ્ય સહકારી કૃષિ અને ગ્રામીણ વિકાસ બેંકોને (એસસીઆરડીબી), રાજ્ય સહકારી બેંકો (એસસીબી), પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકો (આરઆરબી), અનુસૂચિત વાણિજ્ય બેંક, અને અનુસૂચિત પ્રાથમિક શહેરી સહકારી બેંકોને લોન

અને ધિરાણ દ્વારા આર્થિક સહાય કરી આપવામાં આવી રહી છે. નીચેના કાર્યો આવા ઉત્પન્ન કરનારી સંપત્તિઓ બનાવવાનો હેતુ છે.

- કૃષિ અને સંલગ્ન પ્રવૃત્તિઓ
- નાના પાયે ઉદ્યોગો, બિન-કૃષિ ક્ષેત્ર (નાના અને માઇક્રો એન્ટરપ્રાઇઝ), હસ્તાલા, હાથવણા, પાવર લુમ્સ, વગેરેમાં કાર્ય કરતાં રોગરોને પ્રોત્સાહન આપવું.
- ગ્રામીણ ગરીબોમાં કાર્યરત સ્વૈચ્છિક એજન્સીઓ અને સ્વસહાય જૂથોની પ્રવૃત્તિઓને પ્રોત્સાહન આપવું. આ કેડિટ સામાન્ય રીતે 3 થી 15 વર્ષના સમયગાળા માટે આપવામાં આવે છે. પણ હર્મેશા મૂડી નિર્માણ તરફ દોરી જાય છે. તે તકનીકી અપગ્રેડેશનને પ્રોત્સાહન આપે છે. પરિણામે ઉત્પાદન અને ઉત્પાદકતામાં વધારો થતાં ખેડુતો અને ઉદ્યમીઓ માટે વધારાની આવા પ્રાપ્ત થાય છે.

ગ્રામીણ કૃષિ ક્ષેત્રની યોજનાઓ માટે કેડિટ નાબાઈ આ પ્રવૃત્તિઓના વિકાસમાં જોયેલા બેંકો, સંસ્થાઓ, એનજીઓ અને અગ્રણી તાલીમ સંસ્થાઓને ગ્રામીણ ખેત ક્ષેત્રોની ધિરાણ સહાય પુરી પાડે છે. નીચે આપેલ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા નાબાઈ -માટે ધિરાણ સહાય પુરી પાડે છે.

- ગામ દત્તક / ગામ વિકાસ યોજના
- પછાત બ્લોકસ
- વાંસની ખેતી
- ઔષધિય સુગંધિત અને હર્બલ પાક
- બાયોઇંધણ
- પાક વીમો
- કૃષિ કોમોડિટીઝ
- સ્વર્ણજયંતિ પાક સ્વરોજગાર યોજના (SGSY)
- કૃષિ યાંત્રિકરણ
- જમીન ખરીદી
- કૃષિ-કિલનિક / કૃષિ-વ્યવસાય કેન્દ્રો (એસીએબીસી) માટેની યોજના
- ટેકનોલોજીના દત્તક માટેની ક્ષમતા નિર્માણ
- કૃષિ નિકાસ ક્ષેત્ર (બેઇઝેડ)
- કરાર ખેતી
- ખેડૂત ક્લબ

ગ્રામીણ બિનકૃષિ ક્ષેત્ર યોજનાઓ માટેની શાખ: ગ્રામીણ બિન-ફાર્મ ક્ષેત્ર (આરએનએફએસ) દેશના ઝડપી આર્થિક વિકાસની ચાવી ધરાવે છે. તે ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં રોજગારી પેદા કરવા અને આવક વધારવા માટેની શક્યતા ધરાવે છે. આથી, નાબાર્ડ ગ્રામીણ ભિન્ન કૃષિ ક્ષેત્રને ધિરાણ આપવા અને વિકાસ કરવા માટેના એક મહત્વના ક્ષેત્ર તરીકે ઓળખાવ્યું છે. નાબાર્ડ ઘણા વર્ષોથી અનેક પુનર્ધિરાણ- અને પ્રોત્સાહન યોજનાઓ વિકસિત કરી છે અને વિવિધ ક્ષેત્રની કક્ષાની જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં રાખીને યોજનાઓને ઉદારીકરણ, વ્યાપક આધાર અને સુધારણા / તર્કસંગત બનાવવા માટે સતત પ્રયત્નો કરી રહી છે. ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં વિકેન્દ્રિત ક્ષેત્રમાં નાનો, કુટીર અને ગ્રામ ઉદ્યોગો, હસ્તાકલાઓ અને અન્ય ગ્રામીણ હસ્તકલા અને સેવા ક્ષેત્ર માટે જોડાણની વધુ જોગવાઈ અને વધુ શાખ પ્રવાહ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવ્યું છે.

2. સંસ્થાકીય વિકાસ કાર્યો

ધિરાણ એ કૃષિ અને ગ્રામીણ ક્ષેત્રના વિકાસમાં એક નિર્ણાયક પરિબલ છે ઘારણ છે તે માંડી નિર્માણ અને તકનીકી સુધારણામાં રોકાણ માટે સક્ષમ બનાવે છે. સરકારી ધિરાણમાં અને પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકોને મજબૂત કરવા વિવિધ પહેલ કરવામાં આવી છે, જેથી જરૂરીયાતમંદોને પર્યાપ્ત એને સમયસર ધિરાણ ઉપલબ્ધ થાય. ધિરાણ કાર્યોને મજબૂત બનાવવા અને ધિરાણને વધુ ઉત્પાદક બનાવવા માટે, નાબાર્ડ દ્વારા ઘણી સંસ્થાકીય વિકાસ પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરવામાં આવી છે જેમ:-

- સહકારી બેંકો અને પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકોને તેમના માટે વિ.. ક્રિયાઓની યોજના તૈયાર કરવામાં સહાય કરવી.
- સહકારી અને પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકોને ખેતી અને બિન-ખેતીની પ્રવૃત્તિઓ માટે યોજનાઓ, અને તેનો મૂલ્યાંકન કરવા માટે તેમજ વિવિધ પ્રોજેક્ટ્સ. યોજનાઓ બનાવવા માટે વ્યવસાયિક લાયક કર્મચારીઓ સાથે તેકનીથી, દેખરેખ અને મૂલ્યાંકન કોષોની સ્થાપના માટે આર્થિક સહાય પૂરી પાડે છે.
- નામાંકિત પ્રશિક્ષણ સંસ્થાઓ જેવી કે બેન્કર્સ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ રુરલ ડેવલપમેન્ટ (બીઆઈઆરડી), લખનઉ, નેશનલ બેંક સ્ટાફકોલેજ, લખનઉ અને કોલેજ ઓફ એગ્રિકલ્ચર બેંકિંગ, પૂના, વગેરે ના સંસ્થાકીય વિકાસમાં યોગદાન આપવું.
- સુધારેલ મેનેજમેન્ટ ઇન્ફર્મેશન સિસ્ટમ બનાવવા, કામગીરીનું કોમ્પ્યુટરાઇઝેશન અને માનવ સંસાધનોનો વિકાસ માટે સહકારી બેંકોને આર્થિક સહાય પૂરી પાડે છે.
- સહકારી બેંકોની તાલીમ સંસ્થાઓ ને નાણાંકીય સહાય પૂરી પાડે છે.
- વ્યાપારી બેંકો, પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકો અને સહકારી બેંકોના વરિષ્ઠ અને મધ્યમ સ્તરના અધિકારીઓ માટે તાલીમ પ્રદાન કરવી.
- ધિરાણ લેનાર વ્યક્તિઓને વિકાસ સ્વયંસેવક વાહિની અને ખેડૂત કલબ દ્વારા ચુકવણીની નૈતિકતા અંગે જાગૃતિ કેળવવી.

3. નિરીક્ષણ કાર્યો

દેશની મહત્વની નાણાંકીય સંસ્થાઓ, કૃષિ અને ગ્રામીણ વિકાસ કામગીરી અને કાર્યક્રમોને નાણાંકીય સહાય પૂરી પાડનાર સર્વોચ્ચ બેંક તરીકે, નાબાર્ડ રિઝર્વ બેંક સાથે સહકારી બેંકો અને પ્રાદેશિક ક્ષેત્રે કેટલાક નિરીક્ષણ કાર્યો વહેંચે છે. ગ્રામીણ વિકાસ બેંકો (આરઆરબી) ના સંદર્ભમાં નિરીક્ષણના ઉદ્દેશો નીચે પ્રમાણે છે:

- વર્તમાન અને ભાવિ થાપણદારોના હિતનું રક્ષણ કરવું.
- આ બેંકો દ્વારા ઘડવામાં આવતા વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ નાબાર્ડ / આરબીઆઈ / સરકારની સુસંગતતા છે કે નહીં તેની ખાતરી કરવી.
- સંબંધિત કાયદાઓ / નિયમો, પેટા કાયદાઓ, વગેરે જોગવાઈઓ, અંતર્ગત બેંકોની નાણાંકીય નબળાઈની તપાસ કરવી.
- આરબીઆઈ દ્વારા ઘડવામાં આવેલ અને જારી કરવામાં આવેલ વિવિધ નિયમ માર્ગદર્શિકા વગેરેનો પાલન સુનિશ્ચિત કરવું.
- સંસ્થાઓને મજબૂત બનાવવાની રીતો અને સાધન સૂચવવા જેથી તેઓ ગ્રામીણ શાખામાં વધુ કાર્યક્ષમ ભૂમિકા નિભાવવા માટે સક્ષમ બને.

4. નવીન કાર્યો:

- નાબાર્ડ ગ્રામીણ લોકોનો સર્વાંગી વિકાસ થાય તે માટે તેટલા જુદા જુદા કાર્યક્રમો શરૂ કર્યા છે. તે ગ્રામીણ લાભાર્થીઓ - વચ્ચે રોજગાર પેદા કરવાની પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંબંધિત છે. નવીન વિચાર તરીકે, નાબાર્ડ નાણાંકીય સંસ્થાઓ અને સ્વૈચ્છીક સંસ્થાને ગ્રામીણ લોકોમાં સહભાગી અભિગમ વિકસાવવા અને તેમાં સ્વરોજગાની ક્ષમતા ઉત્પન્ન થવા માટે લોકોમાં ઘણી ઉદ્યોગસાહસિક કુશળતા વિકસાવવા સહાય અને પ્રોત્સાહિત કરે છે.
- વિકાસ સ્વયંસેવક વાહિની (વીવીવી) પ્રોગ્રામ: તેના સંસ્થાકીય વિકાસ કાર્યના ભાગ રૂપે. નાબાર્ડ બેંક અને એનજીઓને વિકાસ સ્વયંસેવક વાહિની પ્રોગ્રામના સંરક્ષણ હેઠળ ફાર્મસ ક્લબ વિકાસ મંચ જેવા અનૌપચારિક મંચ દ્વારા ક્ષેત્રે ઉદ્યોગ શરૂ કરવા પ્રોત્સાહિત કરે છે. ધિરાણની ગુણવત્તાને સુનિશ્ચિત કરવા બેંક ગ્રામીણ દાતાઓની વળતરની નૈતિકતા સહિત બેંકિંગની ટેવને ઉત્તેજન આપવા માટેના અને અનેગામડાના વિકાસને પ્રોત્સાહિત કરવાના ઉદ્દેશો સાથેનો કાર્યક્રમ કરે છે.
- રૂરલ કારીગર ગિલ્ડ વ્યાપકપણે વિખરાયેલા કારીગરોમાં સ્વ-સહાયી અને પરસ્પર સમર્થનની ભાવનાને પ્રોત્સાહન આપવા અને તેમની પ્રવૃત્તિઓના વિકાસ માટે સહાયી પગલાં શરૂ કરવા માટે એણે સામાન્ય મંચ હેઠળ તેમને ગોઠવવા, સહાયની યોજના, અનુદાન માર્ગ દ્વારા, કારીગર ગિલ્ડ્સ ઘડવામાં આવ્યા છે. આ યોજના હેઠળની ગ્રાન્ટ સહાયમાં વર્કશોડ, ગોડાઉન, મશીનરી

જેવી સામાન્ય સુવિધાઓ ઉપરાંત કર્મચારીઓને અપગ્રેડ કરવા, આધુનિક તકનીકના સ્થાનાંતરણ અને ભરતીની કિંમત આવરી લેવામાં આવે છે.

- **માઇક્રોધિરાણ ઇનોવેશન:** સ્વરોજગારની પ્રવૃત્તિઓ માટે ગ્રામીણ લોકોને માઇક્રો-ધિરાણની વિભાવનાની શરૂઆત બાંગ્લાદેશના માઇક્રો ધિરાણના પ્રણેતા પ્રો.મહમ્મદ યુન્નુસે કરી હતી. માઇક્રો ધિરાણના વિચારની વિશ્વભરમાં પ્રશંસા થઈ છે. માઇક્રો-ધિરાણે દક્ષિણ એશિયન ક્ષેત્રમાં ઊંડા મૂળિયાં ધરાવે છે અને ગરીબ પરિવારોના જીવનધોરણના સુધારણા પર ચોક્કસ અસર કરી રહી છે. ભારતીય ગ્રામીણ ધિરાણ પદ્ધતિએ હાલના કાર્યક્રમો ઉપરાંત, વર્ષ 1992થી તેને ધિરાણ માટે સ્વીકાર્યું છે. જેથી દેશના વિશાળ કદ અને ગ્રામીણ વસ્તીની વિવિધ આવશ્યકતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને કવરેજ વધારવું. આરબીઆઈ દ્વારા માઇક્રો-ધિરાણને ગ્રામીણ, અર્ધ-શહેરી અને શહેરી વિસ્તારોમાં ગરીબ લોકોને નાના પ્રમાણમાં કરકસર, ધિરાણ અને અન્ય નાણાંકીય સેવાઓ અને ઉત્પાદનોની જોગવાઈ તરીકે વ્યાખ્યાં આપવામાં આવી છે જેથી તેઓ તેમના જીવનધોરણમાં વધારો કરી શકાય. તે ગરીબ લોકો દ્વારા અનુસરવામાં આવતી વિવિધ કાર્ય અને બિન-ખેતીની પ્રવૃત્તિઓ માટે માત્ર વપરાશ અને ઉત્પાદન લોનને આવરી શકે છે, પરંતુ આ ઉપરાંત તેમના પોતાના ધિરાણમાં આવાસ અને આશ્રય સુધારણાની જરૂર છે. બે ગ્રામીણ ગરીબોના સ્વ સહાય જૂથ અને ધિરાણ લિંગ દ્વારા ગ્રામીણ ગરીબો સુધી ઔપચારિક બેંકિંગ સેવાઓ પહોંચવા માટે શ્રેષ્ઠ પ્રયાસ કરી રહી છે.
- **સંયુક્ત જવાબદારી જૂથો** એસએચજીની ચળવળની સફળતાને ધ્યાનમાં રાખીને નાબાર્ડે, સંયુક્ત જવાબદારી જૂથો નાણાંકીય-કાર્યક્રમ શરૂ કર્યો. જેમ કે એસએચજી સંયુક્ત જવાબદારી જૂથો. (જેએલજી) એ 410 સભ્યોના અનૌપચારિક જૂથો છે. જે પાકના ઉત્પાદન જેવી સમાન આર્થિક પ્રવૃત્તિઓમાં રોકાયેલો છે અને જે જૂથો દ્વારા લેવામાં આવેલી લોન ચૂકવવા માટે સંયુક્ત રીતે હાથ જવાબદાર હોય છે. (સ્વસહાય જૂથના હિસ્સામાં વિપરીત, સંયુક્ત જવાબદારી જૂથ મૂળભૂત રીતે ભાડૂત ખેડૂતો અને નાના ખેડૂતો માટેના ધિરાણ જૂથો છે. જેની પાસે તેમની ખેતીની જમીનનું યોગ્ય - શીર્ષક નથી. જૂથો દ્વારા નિયમિત બચત સંપૂર્ણ રીતે સ્વૈચ્છિક હોય છે. અને તેમની ધિરાણ જરૂરિયાતોને નાણાંકીય સંસ્થાઓ અને આવા લોન દ્વારા પૂરી કરવામાં આવે છે. લોસ વ્યક્તિગત લોન અથવા જૂથ લોન હોઈ શકે છે. જેએલજીની ફાઇનાન્સિંગને 2004-05માં નાબાર્ડ દ્વારા આઠ રાજ્યોમાં 13 પાયલોટ પ્રોજેક્ટ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા.
- **માઇક્રો એન્ટરપ્રાઇઝ ડેવલપમેન્ટ પ્રોગ્રામ:** નાબાર્ડ દ્વારા 2006 માં શરૂ કરાયેલ માઇક્રો એન્ટરપ્રાઇઝ ડેવલપમેન્ટ પ્રોગ્રામ કૃષિ અથવા બિન કૃષિ ક્ષેત્રમાં આજીવિકા વિકલ્પ તરીકે માઇક્રો એન્ટરપ્રાઇઝ સ્થાપવા અને ચલાવવા માટે વ્યક્તિગત અથવા જૂથ ધોરણે પરિપકવે એસ.એચ.જી.ના સભ્યોની ઉદ્યોગસાહસિક પ્રતિભાઓને પોષવાનો છે. આ પ્રોગ્રામ હેઠળ અત્યાર સુધીમાં 60,000 થી વધુ એસએચજી સભ્યોને લાભ મળ્યો છે અને તેમાંથી ઘણા માઇક્રો ઉદ્યોગસાહસિક બની ગયા છે.

- **બિન ખેતી વિકાસમાં ગ્રામીણ મહિલાઓને સહાયતા (એઆરડબલ્યુઆઈડીડી):** ગ્રામીણ મહિલાઓ વચ્ચે જૂથ પ્રવૃત્તિઓને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે વ્યક્તિગત અથવા જૂથ સાહસોની સ્થાપના અને ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં રોજગારીની તકો પેદા કરવા માટે ધિરાણ આપતી મહિલા ઉદ્યમીઓ માટે એક વિશિષ્ટ યોજના ઓક્ટોબર 1993 ના રોજ શરૂ કરવામાં આવી હતી. પ્રાયોજક એજન્સી ગ્રામીણ મહિલાઓને કુશળતા પ્રશિક્ષણ / ઉદ્યોગસાહસિક વિકાસ કાર્યક્રમ માટે કોમ્પેક્ટ જૂથમાં ગોઠવવામાં આવશે. ત્યારબાદ, તેઓને તેમના પોતાના પર આધારિત અથવા અન્ય વ્યક્તિગત / જૂથ સહાય કરવામાં આવશે. પ્રાયોજન એજન્સીને આવા એકમોને સેવાઓ આપવા માટે મધર યુનિટ્સ/ કોમન સર્વિસ સેન્ટર્સ (સીએસસી)ની પસંદગી માટે પસંદગીના નાબાઈ દ્વારા મદદ કરવામાં આવશે.
- **ગ્રામીણ મહિલાઓના બિન-ફાર્મ પ્રોડક્ટ્સના માર્કેટિંગ માટે સહાય (મહિમા):** “મહિમા” એક “તરફી મહિલા” બજાર વિકસાવવા અને ગરીબ ગ્રામીણ મહિલાઓ દ્વારા ઉત્પાદિત ઉત્પાદનોના માર્ગેટિંગમાં રોકાયેલા એજન્સીઓને મદદ કરવા માટેની યોજના, નવેમ્બર 1997માં શરૂ કરવામાં આવી હતી. ગ્રામીણ નોન-ફાર્મ સેન્ટર (આરએનએફએસ) દ્વારા મહિલાઓને ધિરાણ આપવા માટે નાબાઈની પહેલનો એક ભાગ છે.

5. અન્ય કાર્યો

- નીચે આપેલ મુજબ નાબાઈ અન્ય કામગીરી પણ કરે છે.
- **સંલગ્ન, અભ્યાસ અને પરામર્શ:** નાબાઈ તેની કામગીરી અને ગ્રામીણ ધિરાણના ક્ષેત્રમાં રોકાયેલા વિવિધ સંસ્થાઓના કાર્યોનું સંકલન કરે છે. તે કૃષિ અને ગ્રામીણ વિસ્તારને લગતી બધી સમસ્યાઓનો અભ્યાસ કરવા માટે નિષ્ણાંત સ્ટાફની જાળવણી કરે છે. તે કેન્દ્ર સરકાર, આરબીઆઈ, રાજ્ય સરકાર અને ગ્રામીણ વિકાસ ક્ષેત્રે રોકાયેલા અન્ય સંસ્થાઓના પરામર્શ માટે પણ ઉપલબ્ધ રહેશે.
- **નાબાઈ એજન્ટ તરીકે કાર્ય કરે છે.** નાબાઈ કેન્દ્ર સરકાર અથવા રાજ્ય સરકાર અથવા આરબીઆઈ માટેના કોઈપણ વ્યવસાયના ટ્રાન્સસેક્શનમાં લોન અને એડવાન્સિસના સંદર્ભમાં અથવા બોસ અથવા ડિબેન્યર્સ ખરીદીને મંજૂરી આપી છે અથવા સબસ્ક્રાઇબ કરે છે. તે આ બધા જ વ્યવહારો માટે એજન્ટ તરીકે કાર્ય કરે છે.
- **તાલીમ સુવિધાઓ અને સંશોધનને પ્રોત્સાહન:** નાબાઈ દ્વારા ગ્રામીણ બેંકિંગ, કૃષિ અને ગ્રામીણ વિકાસ ક્ષેત્રે અભ્યાસ, સંશોધન, તકનીકી-આર્થિક અને અન્ય સર્વેક્ષણો સહિત તાલીમ માહિતીના પ્રસાર અને સંશોધનને પ્રોત્સાહન વગેરેની સુવિધાઓ આપવામાં આવી છે. આ હેતુ માટે બેંક કોઈપણ સંસ્થાને ફેલોશિપની જોગવાઈ દ્વારા અનુદાન લંબાવે છે.
- **ધિરાણ માહિતી.** નાબાઈ કાયદા હેઠળના તે કાર્યોને કાર્યક્ષમ રીતે ઘેરવા માટે, કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા આરબીઆઈ અથવા કોઈપણ બેંકિંગ કંપની અથવા આવી અન્ય નાણાકીય સંસ્થા પાસેથી ધિરાણ વિશેની માહિતી આપે છે અથવા સંગ્રહ કરે છે.

• **નાબાર્ડની કામગીરીનું મૂલ્યાંકન :**

ભારતના ગ્રામીણ વિકાસનાં દરેક ક્ષેત્રનો સંપૂર્ણ વિકાસ થાય તેમજ ગ્રામ્ય ક્ષેત્રે માળખાગત સુવિધાઓ ઊભી કરી શકાય છે. તે માટે જીલ્લા સ્તરે વિવિધ યોજનાઓ તૈયાર કરી શકાય તેમજ બેંકિંગ ઉદ્યોગને પ્રોત્સાહન આપી શકાય, સરકારી બેંકો અને પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકોનું નિરિક્ષણ કરી શકાય અને તે બેંકોમાં યોગ્ય બેંકિંગ વ્યવસ્થાનો વિકાસ કરી શકાય તેમજ ગ્રામ્ય ક્ષેત્રે કારીગરોને તાલીમ આપી શકાય તેમજ તેમણે બનાવેલ વસ્તુઓના વેચાણ માટે માર્કેટિંગ કરી શકાય તે માટે નાબાર્ડના કાર્યોને અને તેના મૂલ્યાંકનને નીચે પ્રમાણે વર્ણવી શકાય.

(A) ધિરાણ અને પુનઃવિરાણનું કાર્ય

(1) ટૂંકાગાળાની લોન દ્વારા પુનઃધિરાણ:

દેશમાં અનની સલામતીની ખાતરી કરવા માટે વિવિધ નાણાંકીય સંસ્થાઓ દ્વારા ખેડૂતોને પાક ઉત્પાદન માટે લોન આપવામાં આવે છે. વર્ષ 2018-19 દરમિયાન નાબાર્ડ નાણાંકીય સંસ્થાઓને મોસમી કૃષિ કામગીરી માટે રૂ 9088 કરોડ આપ્યા હતા.

(2) લાંબાગાળાની લોન દ્વારા ધિરાણ : -

નાબાર્ડ દ્વારા કૃષિ અને બિન કૃષિ પ્રવૃત્તિઓ માટે 18 -માસથી લઈ વધુ માં વધુ 5 વર્ષ માટે વિવિધ નાણાંકીય સંસ્થાઓ માટે લાંબાગાળાની લોન દ્વારા શાખ આપવામાં આવે છે. વર્ષ 2018-19 દરમિયાન નાબાર્ડ દ્વારા રૂ 9254 બ્રોડ નાણાંકીય સંસ્થાઓને ચૂકવવામાં આવ્યા હતા.

(3) રુરલ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ડેવલપમેન્ટ ફંડ :

RBI દ્વારા નાબાર્ડ ને ગ્રામ્ય ક્ષેત્રે વિવિધ પ્રોજેક્ટ માટે શેડ્યુલ પ્રાદેશિક બેંકો દ્વારા લોન આપી શકાય તે માટે 1995 96 માં આ ફંડની રચના કરવામાં આવી હતી વર્ષ 2018-19 માં નાબાર્ડ દ્વારા આ હેતુ માટે રૂ 87623 કરોડ ચૂકવવામાં આવ્યા હતા.

(4) લાંબાગાળાનું સિંચાઈ ફંડ :

વર્ષ 2016-17 માં રાષ્ટ્રીય અંદાજપત્રમાં આ ભંડોળની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. આ અંતર્ગત ડિસેમ્બર 2019 સુધીમાં મધ્યમ અને મોટા પાયા પરના નવાનું સિંચાઈ પ્રોજેક્ટ વિવિધ 18 રાજ્યોમાં શરૂ કરવામાં આવ્યા હતાં, જેમાં ભારત સરકાર દ્વારા આંધ્રપ્રદેશમાં પોલાવરમ નેશનલ પ્રોજેક્ટ, બહાર અને ઝારખંડમાં નોર્થ કોએલ રિઝર્વોયર પ્રોજેક્ટ, પંજાબમાં શાહપુર કાંડી ડેમ પ્રોજેક્ટ વગેરે માટે માર્ચ 2019 સુધીમાં રૂ 75769 કરોડની લોને મંજૂર કરવામાં આવી હતી.

(5) પ્રધાનમંત્રી આવાસ યોજના :

નાબાર્ડ નેશનલ રુરલ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ડેવલપમેન્ટ એજન્સીને આ યોજના અંતર્ગત વર્ષ 2018-19 માં 14045.57 -કરોડની રકમ મંજૂર કરી હતી. અને 1008 કરોડ ચૂકવ્યા હતા. આ યોજનાનો મુખ્ય હેતુ કચ્છ જેવા વિસ્તારોમાં રહેતા લોકો પાસે જરૂરી સગવડતાઓ વાળા ઘર પ્રાપ્ત થાય તે છે.

(6) **નાબાર્ડ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ડેવલપમેન્ટ આસિસ્ટન્ટ: -**

આ યોજના અંતર્ગત રિન્યુએબલ એનર્જી, રસ્તા, પાવર ટ્રાન્સમીશન પ્રોજેક્ટ અને સિંચાઈ યોજનાઓ માટે નાબાર્ડ દ્વારા વિવિધ આઈ પ્રસ્તાવો માટે વર્ષ 2018-19 માં રૂ 7362.76 કરોડની લોન મંજૂર કરવામાં આવી હતી. આજ વર્ષમાં મહારાષ્ટ્ર દુષ્કાળ પ્રભાવિત 19 જિલ્લાઓમાં બલિરાજા જળ સંજીવની યોજના અંતર્ગત રૂ 6855 કરોડની લોન આપવામાં આવી હતી.

(7) **વેરહાઉસ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ફંડ:**

ભારત સરકારે કૃષિ ઉત્પાદનોને વૈજ્ઞાનિક ધોરણે સંગ્રહ કરવા માટે માળખાગત સુવિધાઓ ઊભી કરી શકાય તે માટે વર્ષ 2013-14 માં મૂડીસ્રોત સાથે આ યોજનાની શરૂઆત કરી હતી. માર્ચ 2019 સુધીમાં આ યોજના અંતર્ગત રૂ 5896 કરોડ ચૂકવવામાં આવ્યા હતા.

(8) **ફૂડ પ્રોસેસિંગ ફંડ :**

ભારત સરકાર દ્વારા સંગઠિત ક્ષેત્રે ફૂડ પ્રોસેસિંગ ઉદ્યોગોને પ્રોત્સાહન આપી શકાય તે હેતુથી નાબાર્ડ દ્વારા રૂ 2080 કરોડની મૂડી સાથે વર્ષ 2014-15 માં આ યોજના શરૂ કરવામાં આવી હતી. વર્ષ 2018-19 માં કુલ રૂ 5707 કરોડ ચૂકવાયા હતા. અને અત્યાર સુધીમાં કુલ રકમ 312.85 કરોડ મંજૂર કરવામાં આવેલ છે.

(9) **કેન્દ્રિય સહકારી બેંકોને પ્રત્યક્ષ ધિરાણ :**

આ યોજનાનો મુખ્ય હેતુ કેન્દ્રિય સહકારી બેંકોને કાર્યશીલ મૂડી અને વ્યક્તિગત ધિરાણ લેનારાઓને કૃષિક્ષેત્રે મિલકતોની જાળવણી કરી શકાય તે માટે ટૂંકાગાળાની શાખા આપવાનો છે. વર્ષ 2018-19 માં આ માટે રૂ 4499.50 કરોડનું ધિરાણ આપવામાં આવ્યું હતું.

(10) **માર્કેટિંગ ફેડરેશનને શાખાની સગવડતા આપવી :**

ખેતીક્ષેત્રની વિવિધ વસ્તુઓ અને પ્રવૃત્તિઓને પ્રોત્સાહન આપવા માટે આ એક અલગ પ્રકારની શાખા શરૂ કરવામાં આવી હતી. વર્ષ 2018-19 માં રૂ 29860 કરોડ ચૂકવવામાં આવ્યા હતા.

(B) **નિરિક્ષણનું કાર્ય**

વર્ષ 2018-19 દરમિયાન નાબાર્ડે તેના કાર્યક્ષેત્રમાં આવતી કુલ 316 બેંકોનું ઈન્સ્પેક્શન/નિરિક્ષણ કર્યું હતું.

(C) **વિકાસલક્ષી કાર્ય :**

(1) **કિસાન ક્રેડિટ સ્કીમ:**

આ યોજના RBI ના સંયોગ દ્વારા ધિરાણ પૂરું પાડવાના હેતુથી 1998 માં શરૂ કરવામાં આવી હતી. નાબાર્ડ હંમેશા ખેડૂતોને કિસાન ક્રેડિટ કાર્ડ ની સવલત આપીને ગ્રામીણ નાણાંકીય સંસ્થાઓને ટેકનોલોજીકલ ક્રાંતિનું સ્વરૂપ આપવામાં હંમેશા પ્રયત્નશીલ રહે છે. આ પ્રકારના ક્રેડિટ કાર્ડ સ્કૂલ, કોલેજ, દૂધ મંડળીઓ અને અન્ય સહકારી મંડળીઓમાં આવેલા ATM માં ઉપયોગ કરી શકાય છે. જેથી કરીને ખેડૂતો તેમના ખાતામાં આવેલા ધિરાણની રકમનું ઉપયોગ કરી શકે છે.

તારીખ 31-03-2019 માં પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકો અને સહકારી બેંકોએ અનુક્રમે 1.18 કરોડ અને 2 કરોડ ખેડૂતોને ચૂકવેલ છે.

(2) વોટરશેડ ડેવલપમેન્ટ (watershed development) -

તારીખ 31-03-2019 સુધીમાં નાબાઈ 27 રાજ્યોમાં 457 વોટરશેડ પ્રોજેક્ટ, 123 ક્લાઇમેન્ટ ગ્રુપ પ્રોજેક્ટ, 451 સસ્ટેનેબલ ડેવલપમેન્ટ પ્લાન્ટ અને 47 સિંગલ પ્રોજેક્ટ મંજૂર કરે છે.

(3) TRIBAL ડેવલપમેન્ટ:

આ પ્રોગ્રામ વર્ષ 2003-04 માં રૂ 50 કરોડના મૂડી ભંડોળ સાથે શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. માર્ચ 2019 સુધીમાં 748 પ્રોજેક્ટ મંજૂર કરવામાં આવેલ છે. જે 5.35 લાખ આદિવાસી કુટુંબોને આવરી લે છે. અને અત્યાર સુધી રૂ 1563 કરોડ આ યોજના અંતર્ગત ચૂકવવામાં આવ્યા છે.

(4) ઈ-શક્તિ :

આ યોજનાની શરૂઆત 15 મી માર્ચ 2015 માં કરવામાં આવી હતી. માર્ચ 2019 સુધીમાં 47.91 લાખ સભ્યો ભરાવવા કુલ 434 લાખ સ્વ-સહાય જૂથોને સહાય આપવામાં આવી હતી.

(5) સ્કિલ ડેવલપમેન્ટ: -

નાબાઈ છેલ્લા ત્રણ દાયકાઓથી ગ્રામ્ય યુવાધનમાં ઔદ્યોગિક સાહસિકતાનો વિકાસ થાય તેમજ બિન કૃષિક્ષેત્ર ધંધાને પ્રોત્સાહન મળે તે માટે વિવિધ વ્યુહરચનાઓ ઘડી છે. માર્ચ 2019 સુધીમાં સમગ્ર દેશમાં 8.71 લાખ બેરોજગાર ગ્રામીણ યુવાનોને 135.45 કરોડની સહાય 3812 લિ ડેવલપમેન્ટ યોજનાઓ દ્વારા આપી છે.

નાબાઈની મર્યાદાઓ:

- (1) નાબાઈ ની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ વચ્ચે સંકલનનો અભાવ જોવા મળે છે. નાબાઈનું પુનઃધિરાણનું કાર્યચક્ર અસરકારક રીતે કામ કરતું નથી. પ્રાદેશિક ઓફિસો સ્થાનિક જજરિયાતો ને પહોંચી વળવા પુનઃધિરાણની વિવિધ યોજનાઓ અસરકારક રીતે અમલમાં મૂકતી નથી.
- (2) નાબાઈની કામગીરીનું મૂલ્યાંકન વ્યવસ્થિત રીતે કરવામાં આવતું નથી.. અને જેનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે છે તેમાં પણ ખામીઓ જોવા મળે છે.
- (3) સહકારી બેંકો અને અન્ય બેંકો દ્વારા કર્મચારીઓને આપવામાં આવતી તાલીમમાં પણ ઘણી ખામીઓ જોવા મળે છે.. તાલીમ લેનાર કર્મચારીઓની પસંદગી અને તેના પછી આપવામાં આવતી નિયુક્તિ વખતે પૂર્તિ કાળજી લેવામાં આવતી નથી. સંસ્થાકીય વિકાસ માટે તાલીમ આપનારને પણ મૂલાત્મક રીતે મૂલવવામાં આવતાં નથી.બેંકોનું સામાન્ય વાતાવરણ પણ તાલીમ માટે અનુકૂળ જોવા મળતું નથી. તાલીમની ગુણવત્તા પણ જરૂરી ધોરણો કરતા નીચી જોવા મળે છે. તેથી તાલીમાર્થીઓને પૂરતા પ્રમાણમાં પ્રોત્સાહન મળતું નથી.
- (4) નાબાઈ દ્વારા જમીન વિકાસ અને માર્કેટિંગ માટે આપવામાં આવતી પુનઃધિરાણની રકમ પૂરતી નથી.

- (5) નાબાઈ દ્વારા હજુ પણ ઘણા રાજ્યો અને પ્રદેશોમાં અલગ એએજન્સી આપવામાં આવતી નથી કે જે ફક્ત જમીન-વિકાસ માટે કાર્ય કરતી હોય. હજુ પણ ઘણી પ્રાદેશિક બેંકો અને ગ્રામીણ બેંકોનું માળખું નબળું જોવા મળે છે. તેથી તે વિસ્તારોમાં પૂરતા પ્રમાણમાં ધિરાણ આપી શકાતું નથી.
- (6) ઘણા બધા પ્રદેશોમાં બેંકોની ટૂંકાગાળાની અને મધ્યમ ગાળાની ધિરાણ પાંખો વચ્ચે સંકલનનો અભાવ જોવા મળે છે.
- (7) નાબાઈ મોટેભાગે વિવિધ પ્રોજેક્ટોને ઓળખવામાં ઘણો સમય લે છે. જેથી તેનો અમલ કરવા માટે ઓછો સમય મળે છે.
- (8) નાબાઈ દ્વારા કરવામાં આવતી વિવિધ બિનકૃષિક્ષેત્રની પ્રવૃત્તિઓમાં વિકાસની પુષ્કળ તકો છે. પરંતુ નાબાઈ દ્વારા આ ક્ષેત્રે સંબંધિત પુનઃધિરાણનો હિસ્સો ધીરે-ધીરે ઓછો થતો જાય છે.
- (9) ઘણી વખત ખાસ ખાદ્ય ઉત્પાદન કાર્યક્રમ અને ગ્રામ્ય વિકાસ સંકલિત કાર્યક્રમ જેવા મહત્વના કાર્યક્રમને અમલમાં મકવામાં કૃષિ વિભાગ અને બેંકો વચ્ચે સંકલનનો અભાવ જોવા મળે છે. જેથી રાજ્ય સરકાર દ્વારા સંસ્થાકીય વિકાસ માટે અને શાખ ધિરાણ માટે લેવામાં આવતા વિવિધ પગલાઓનું અમલીકરણ વ્યવસ્થિત રીતે થતો નથી.
- (10) ઘણી વખત બેંકો દ્વારા સમયસરનાણાં આપવામાં આવતા નથી. મોટેભાગે બેંકો મોસમી કામગીરીને આધારે જ ધિરાણ આપે છે. આ બેંકો ખરેખર વરસાદ પડે ત્યારે ધિરાણ આપતી નથી. ખેડૂતોની શાખની જરૂરિયાત મોટેભાગે વરસાદ પર આધારિત હોય છે. એટલે કે ખેડૂતોને ખરેખર ધિરાણની જરૂર હોય ત્યારે તેમને ધિરાણ મળતું નથી તેથી અયોગ્ય સમયે નાણાં આપવામાં આવતા ખેડૂતો દુરુપયોગ કરે છે.
- (11) વિવિધ નાણાકીય સંસ્થાઓની ખેતીની માળખાગત મર્યાદાઓને કારણે ધિરાણ સમૃદ્ધ ખેડૂતો અને જમીનદારોને આપવામાં આવે છે. જ્યારે નાના અને સીમાંત ખેડૂતોની જરૂરિયાતના પ્રમાણમાં ખૂબજ ઓછું ધિરાણ મળે છે. ઉપરાંત જે ખેડૂતો ભાડે થી જમીન ખેતી કરવા માટે રાખે છે તેમને ધિરાણ મળતું નથી. કારણ કે તેમની પાસે ખેતીની માલિકીની જમીન હોતી નથી.